

SEMMEIWEIS CSALÁDJA ÉS GYERMEKKORA

Kapronczay Károly

Az 1800-as évek végén, amikor a medicina nagy felfedezései tükrében Semmelweis feltevése beigazolódott, a hazai és a nemzetközi érdeklődés fokozott figyelemmel fordult a tragikus sorsot megélt pesti orvosprofesszor alakja felé. Közvetlen környezete – barátai, kollegái, a pesti és a bécsi orvosok többsége – alig tudott családi múltjáról. A századfordulón többen kétségbe vonták magyarságát, sőt bécsi és pesti kollegái németnek vélték: például Hirschler Ignác – Heger számára készített Semmelweis életrajzi összeállításában – úgy nyilatkozott, hogy Semmelweis Ignác nagyatyja valahonnan német területről vándorolt be Magyarországra, innen a német családi név és az anyanyelvi szinten beszélt német nyelvtudás. Az érdekességet kutató újságírók felfigyeltek arra, hogy a Semmelweis Ignác révén Budához köthető Semmelweis családon kívül ilyen nevéek élnek még Zircen és Kismarton környékén, sőt többen feltételezték a két család közötti kapcsolatot. Azt bizony tudták, hogy Semmelweis apja Kismartontól származott el Budára. Az 1891-ben megalakult Semmelweis Emlékbizottság – többek között – elhatározta Semmelweis összes munkáinak kiadását és ennek bevezetéseként terjedelmes életrajzot is mellékeltek Győry Tibor tollából /1906/. A Semmelweis család származásával kapcsolatos ellentmondások tisztázására Győry átnézte, ill. átnéztette a pest-budai és a kismartoni katolikus plébánia anyakönyveit, amit a Budapesti Orvosi Újság 1906. évi 23. számában – a felrajzolt családfával együtt – közzé is tett. Talán ez „ihlette meg” Horváth Konstantin zirci tanárt is, hogy családkutatást végezzen a Zircen élő Semmelweis családdal kapcsolatban, azonban nem talált közvetlen kötődést a kismartoni és a zirci családok között, főleg Semmelweis Ignác vonatkozásában.

Győry Tibor valóban nagy érdemeket szerzett magának a Semmelweis dokumentumok és a családtörténeti vonatkozások kiadásával. Ugyanakkor maga is érezte, hogy az 1906-ban közzétett Semmelweis-családfa hiányos, ezért 1924-ben újabb kísérletet tett a kiegészítésére, de egyéb elfoglaltságai miatt adatait csak az 1936-ban megjelentetett – általa írt – orvosi kar történetében közölte. Ettől függetlenül az orvostársadalom előtt ismeretesek voltak azok a kollegák, akik Semmelweis leszármazottai voltak, illetve vele rokonságban álltak. A Semmelweis család eredete továbbra sem állt a kutatás középpontjában.

Sajnos Semmelweis Ignáccal kapcsolatban is igazolódott az „igazi magyar szokás”, hogy csak jelentős évfordulók segítik a fontos alap kutatásokat, illetve teszik lehetővé a fontos munkák kiadását. Csak ilyen alkalmakkor került előtérbe a Semmelweis család eredete, a családkutatás. Az 1964-ben megalapított Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kezdettől

fogva kutatásainak fontos területének tartotta a Semmelweis családdal kapcsolatos vizsgálódásokat.

A család eredete

Karl Semmelweis (a burgenlandi könyvtár és levéltár egykori igazgatója) kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy már az 1570-es években is szerepelt Semmelweis nevű szőlőbirtokos a Márczfalván felvett birtokösszeírásban. 1586-ban ezen összeírás bővült Hans /Johan/ Semmelweis kováccsal, aki fia vagy testvére lehetett az előző Semmelweisnek. Az bizonyos, hogy 1667-ben már állandó lakosok Szikrán (Sieggraben), mivel ott házzal és a kaboldi (kobersdorfi) uradalomban bizonyos bérelt földrésszel rendelkeztek. A nagy magyar orvos egyenes ági felmenője volt az a bizonyos Georg Semmelweis Szikrán, akitől levezethető a később Budára települt Semmelweis család. Georg Semmelweis előbb még kapásként szerepelt az összeírásban, míg az 1682-ben bejegyzett Johan Semmelweis talán fivére vagy unokatestvére lehetett.

Szikra 1692-ig nem rendelkezett önálló plébániával, így a házasságkötéseket, kereszteleseket és temetéseket Márczfalván végezték. Eszerint Georg Semmelweis és Mária házasságából született János (1714?), aki Semmelweis Ignác dédapja volt. Semmelweis János (Johan) 1739-ben betelepült Kismartonba, az Esterházy-birtok gyorsan fejlődő központjába, ahol 1744-ben feleségül vette Anna Gschaidner hajadont, egy tehetséges kismartoni szőlőgazda leányát és ebből a házasságból már felnőttkort megért gyermekei születtek. Johan Semmelweis Kismartonba történt betelepülésekor még „kapásként” szerepelt a hivatalos nyilvántartásokban, de 1746-ban már polgárjogot nyert, később borkereskedőként adózott. A felnőttkort megért gyermeke János Péter (1751–1810) 1776-ban házasságot kötött Lidl Anna Máriával, Joseph Lidl kereskedő leányával, /Semmelweis Ignác nagyszülei/. Házasságukból négy gyermek ismeretes: József (1778. január 30.), Lipót (1780. február 1.), Julianna (1782.) és Bertalan (1778. július 21.). Az utóbbi később Kismarton és Bécsújhely környékének keresett építésze lett.

Semmelweis János Péter kereskedő lett, egy időben bérelte a helyi postakocsi állomást, így vagyonos embernek számított. Ez fontos, mert József fia csak családi támogatással kezdhette költséges kereskedelmi vállalkozásokba előbb Szombathely környékén, majd Budán, amelyből jelentős vagyont szerzett. A postakocsi állomás bérlése viszont azért lényeges, mert kapcsolatban állhatott azzal a postakocsikat készítő Müller Fülöp előbb bécsi, majd budai jeles vállalkozóval, akinek a leányát Semmelweis József 1810-ben feleségül vette. E kapcsolat – igazságot is tartalmazó feltevés – révén kerülhetett Semmelweis József Budára, ahol azonnal nagy hasznot hozó kereskedelmi vállalkozásba kezdett, amihez (a vállalkozás

„kockázataért”) egy tekintélyes budai polgárnak jótállást kellett vállalni. Valójában Semmelweis József szinte senkit nem ismert Budán, az itt élő (1750-es évektől Sopron környékéről idetelepült) Semmelweissel nem tartott kapcsolatot, Müller Fülöp kocsigyártó műhelyétől viszont nem messze nyitotta meg üzletét.

Semmelweis József - mielőtt Budára költözött volna - a mai Szombathelyhez tartozó Gyöngyöshermányban volt kereskedő és adózó polgár. 1806-ban kibérelte a mai Apród utca 1–3. szám alatti épület teljes jobboldali szárnyát, ahol megnyitotta Fehér Elefánthoz címzett, jelentős területen működő vegyeskereskedését. Még ebben az évben – 1806. november 21-én a krisztinavárosi templomban polgári esküt tett, ezzel a város teljes jogú – választó és választhatósági jogot biztosító – polgára lett. Semmelweis József a bérelt épületének földszintjén borospincét is fenntartott, így üzletében bort is árult. Üzlete – mai értelemben vett – valódi nagykereskedés volt: hiszen az élelmiszer, gyarmatáru, válogatott minőségű borok és szeszes italok mellett forgalmazott drága kelméket, szöveteket, selymeket, bársonyokat, szabóságok számára kellékeket, szőrmét és prémárukat, kész csizmákat, stb. Üzlete a legjobb helyen volt, hiszen a hajóhídhöz és az Újkapuhoz vezető út mentén állt, közel a katolikus és az ortodox templomokhoz. A hely fontosságát bizonyítja, hogy amikor az épület 1810-ben leégett, a város és Semmelweis József is jelentős összeggel járult hozzá a ház újjáépítéséhez, vagyis nem akart „kimozdulni” a város legforgalmasabb utcájából. 1823-ban megvásárolta a szemben levő, úgynevezett Demeter-házat, ahova átköltöztette „Fehér Elefánthoz” címzett üzletét, amely így az előzőhöz képest ötszörös területű lett. Semmelweis Ignác édesanyja, Müller Teréz 1844. március 26-án, édesapja, Semmelweis József 1846. július 11-én hunyt el Budán, pontosabban a Várban, a Dísz tér 15. szám alatt levő saját házukban.

Semmelweis József mind a hat fiát a Várban levő érseki gimnáziumba íratta be, hiszen a budai polgárság körében elvárás volt a gyerekek jó iskolában történő taníttatása: Semmelweis Ignác osztálytársainak szülei óráskok, aranyművesek, kereskedők, szűcsök, vendéglősök, stb. voltak. Ugyancsak „vegyes” volt a tanulók nemzetiségi megjelölése: német, magyar, illír, görög, szerb, makedón, stb. Viszont az apai és anyai oldalról is német anyanyelvű Semmelweis gyerekek magyarként lettek iskolai anyakönyvezve, jelezve a család érzelmeit.

Semmelweis Ignác testvérei

Semmelweis József gyerekei közül hat fiú és egy leány érte meg a felnőttkort, két fiú végzett magasabb tanulmányokat (Károly katolikus pap, Ignác orvos lett), a harmadik fiú – Fülöp Alajos – tisztviselő, a másik három kereskedő maradt. Az utóbbiak is elvégezték a budai érseki gimnáziumot, középfokú végzettségük nagyban segítette vállalkozásaik sikerét, az adott területen való előmenetelüket.

Semmelweis Ignác Károly nevű fivére (1813-1898) a papi hivatást választotta, felszentelése után 1844-től a pesti Boldogasszony templom káplánja volt. Az ifjú pap valóban magyar hazafi lett, 1844-ben családnevét Szemerényire változtatta meg és német nevű híveit is névmagyarosításra buzdította. 1848 tavaszán a magyar forradalom mellé állt, nemzetőröket, honvédeket toborzott, pénzt gyűjtött a kormány céljaira. Maga ugyan nem állt be honvédnek, de amikor a kormány visszatért 1849. május végén Pestre, Te Deumot mondott a belvárosi templomban.

A megtorlás idején Szemerényi Károlyt a papi reverenda megvédte a letartóztatástól, de a házkutatást és a kihallgatást nem kerülhette el. Helyzetét súlyosbította, hogy három fivére belépett a honvédseregbe. Geringer Károly császári biztos és helytartó 1849. augusztus 13-án levélben kereste fel a Bécsben székelő Koncz József esztergomi püspököt, érseki helytartót, hogy a magyar forradalomban részt vett katolikus papok megbüntetésével kapcsolatban az egyház állásfoglalását kérje. E levélben kilenc pesti és budai katolikus papot sorolt fel, első helyen Szemerényi Károly káplánt. Vele kapcsolatban megemlíti, hogy Kossuth és a felkelés mellett korteskedett, a templomban a híveket befolyásolta, toborzott a felkelő hadsereg nevében, pénzgyűjtéseket szervezett. A levél előzménye, hogy Haynau tábornagy 1849. augusztus 3-án levélben értesítette Geringer kormányzót a pesti és budai katolikus papok (Szemerényi, Ráth, Déry, Stolz, Mrác, stb.) lázadó magatartásáról és hangsúlyozta, ha az esztergomi érsek nem torolja meg a vétkesek gaztettét, akkor a császári hadbíróóság ítélkezik felettük. A levélben utalt arra is, hogy Haynau helyesli eljárását. Az esztergomi érsek gyorsan döntött Szemerényi Károllyal kapcsolatban: hét évre eltiltotta a nyilvános papi tevékenységtől, a papi rendből ugyan nem zárta ki, de a hívek előtt nem misézhetett, nem élhetett egyházi javakból. Szemerényi Károly kiköltözött a plébánia papi lakásából, örökségéből élt fivére egyik pesti házában, Podolsky pesti rendőrbiztos viszont rendőri megfigyelés alá helyezte. Szemerényi Károlyt nyomasztotta a rendőri megfigyelés, így 1852-ben szívesen vette a Bécsen élő lengyel Stanislaw Sugalkowski herceg meghívását, hogy gyermekei mellett legyen nevelő. Két évet töltött a herceg családjánál, de 1854-ben minden „gyanús személy”, köztük Szemerényi Károlyt is kiutasítottak a császárvárosból. Így visszatért Pestre, 1856 után már egyházi beosztás nélkül misézhetett, így eskette össze Ignác öccsét Weidenhoffer Máriával. 1860-ban tanári állást vállalt a báró Jankovich családnál, amit 1865-ig betöltött. Számára fordulatot a kiegyezés hozott. 1867. július 6-tól adminisztrátor a felvidéki Ógyalán, egy esztendő múlva plébánossá nevezték ki, 1873-tól a kerület alesperese, 1876. augusztus 3-tól Tardoskéd plébánosa lett. 1876. augusztus 3-án az újvári kerület esperesének választották. 1888-tól a pozsonyi Szent Péter Székesegyház kanonoka.

Tardoskedden telket vásárolt és leánynevelő iskolát alapított, valamint 10 ezer arany alapítványt tett az Isteni Megváltóról elnevezett szerzetesrend számára leányiskola és kollégium működtetésére.

A Müller család

Szólni kell Semmelweis Ignác édesanyjának családjáról, a Müller családról is. Müller Terézia lánya volt a híres budai Müller Fülöp /1761-1841/ kocsikészítő mesternek, aki Kölnből került a jeles bécsi kocsikészítő műhelybe. Amikor II. József elhatározta a Bécs és Buda közötti postakocsi összeköttetés megteremtését, egy tabáni kocsikészítő műhely megszervezése is szerepelt a tervek között. II. József e műhely élére igazi szakembert akart kinevezni, a választás Philip Müller mesterre esett, aki vállalta, és 1785-ben már – udvari segítséggel - megalapította a kívánt műhelyt. Müller Budán nagy ívű pályát futott be. Szállítója lett a postakocsi hálózatnak, sőt különleges hintókat, személyszállító kocsikat tervezett és gyártott. Müller tehetséges jó szakember és kereskedő volt, 1815-ben Tabán városi ülnöke, később a város pénztárának felügyelője, városi tanácsnok volt, akit ugyan többször jelöltek polgármesternek, de ő ezt mindannyiszor elhárította magától üzemének irányítására hivatkozva. Terézia lánya már Budán született 1790-ben. Felesége 1796-ban elhunyt, második feleségétől további két lánya született, míg harmadik nejétől Müller Bernát /1810-1901/, a későbbi jeles gyógyszerész és botanikus, egyetemi tanár. Müller egyetlen fia, Bernát akkor született, amikor nővére, Terézia férjhez ment Semmelweis Józsefhez, sőt később, legidősebb fiuk osztálytársa lett.

Müller Bernát gyógyszerész lett, a botanika nagy művelője, a Kárpát-medence növényföldrajzának egyik legelső leírója. 1850-ben botanikából doktori fokozatot szerzett, 1854-ben e tudomány szak egyetemi magántanárává nevezték ki. 1858-ban a giesseni egyetem tiszteleti doktorává fogadta. 1868-ban az Országos Közegészségügyi Tanácsban ő képviselte a gyógyszerészeti szakterületet. Két felnőttkort megért fia – Müller Kálmán /1849-1926/ orvos, Müller László /1855-1941/ diplomata – választott szakterületük kiváló művelői lettek, 1909-ben Ferenc József király bárói címmel tüntette ki őket..

Semmelweis iskolai tanulmányai

Semmelweis Ignác alapiskoláit a tabáni városi iskolában „vegyes nemzetiségi környezetben - végezte. A Tabánban magyarok, németek, szerbek és görögök laktak, innen - amint említettük – a budavári érseki gimnáziumba került, ahol „hungarusként” írást be. Semmelweis József, aki Budán telepedett meg, németül beszélt, de teljesen magyar szellemű volt. Általában a német ajkú polgárság magyar szellemben nevelte gyermekeit, bizonyítva azt, hogy nem a származás dönti el a „hovatartozás” érzését. Nem az anyanyelv a döntő: otthon németül, az

iskolában és az utcán magyarul beszéltek, miközben iskolatársai révén értette a szerb nyelvet is. Középiskolában magyarul, németül és latinul, egyetemi tanulmányai során Pesten magyarul és Bécsben németül tanult. Semmelweis magyar földön, magyar érzelmű szülők magyarul gondolkodó gyereke volt, hivatalosan is magyarnak „könyvelték” el. Magyar tanárai voltak, akik nem tettek különbséget a nem magyar tanulók között sem. Az érseki gimnázium tanulója volt Lónyay Menyhért, a kiegyezés utáni miniszterelnök, de ennek az iskolának a diákja volt Duschek Ferenc, a Szemere-kormány pénzügyminisztere is, vagy Lechner Ödön. A gimnázium markáns tanáregyéniségei életre szóló hatással lehettek az ifjúságra. Az első grammatikai osztályban Lux Ferenc, a második és harmadik osztályban Majorszky János filozófus, jogi doktor, neves földrajzi és várostörténész szakíró volt az osztályfőnöke. A piarista paptanárok közül kiemelkedő egyéniség volt Palotai-Purgstaller József, az MTA későbbi rendes tagja, Semmelweis latin tanára, akit 1848-ban Eötvös József miniszter a filozófia professzorának nevezett ki. Az utolsó osztályban Nagy Péter volt az osztályfőnöke, akinek Nagykanizsán Deák Ferenc volt a tanítványa. Nagy Péter volt gimnáziumi igazgató is, de a szabadságharc leverése után lemondott tisztségéről, tiltakozva az ellen, hogy a német nyelvet tették kötelező oktatási nyelvvé. Semmelweis Ignác iskolájában jó felkészülést kapott felsőbb tanulmányaihoz. Kitűnő tanulónak számított, 60 osztálytársa között másodmagával a legjobb volt. Iskolai éveiről, gyermekkori és serdülőkori egyéniségéről nincsenek közelebbi adataink. Meg kell jegyezni, hogy Semmelweis Ignác a székesfehérvári ciszterci gimnáziumban végezte az 1832/33. tanévet, ahol ismét az eminens diákok közé tartozott. Mindez cáfolata azon kijelentéseknek, melyek Semmelweis rossz és hiányos iskoláztatásáról szólnak. A gimnázium befejezése után kétéves bölcésztanfolyam következett a pesti egyetemen, ami kötelező volt a felsőbb tanulmányok végzése előtt. A budai érseki gimnáziummal kapcsolatban vannak félreérthető megjegyzések: Schürer-Waldheim Semmelweis monográfiájában azt a megjegyzést teszi, hogy „csak hiányos általános képzettségben részesítette”, amit mások is átvettek tőle. Antall József viszont tanulmányában kifejtette, hogy a budai gimnázium ebben az időben európai színvonalú volt.

IRODALOM

Antall József: Semmelweis Ignác tabáni szülőháza és utolsó pesti lakhelye. Műemlékvédelem, 1966, 10 /3/, 1-9.

Antall József: Rolle spielte das Familienheim und die Schule in der Entwicklung von Semmelweis Persönlichkeit? Orvostörténeti Közlemények, 1968. 46-47. 95-126.

- Antall József: Semmelweis Ignác hiányzó gimnáziumi tanéve. Orvostörténeti Közlemények, 1978, 83-84, 211-213.
- Baradlai János: Dr. Müller Bernát emlékezete. Gyógysz. Ért. 1936. 44. 17/48/, 213-216.
- Benedek István: Semmelweis és kora. Gondolat Kiadó, Budapest, 1967.
- Ernst, A.: Landesoberamtsrat Karl Semmelweis - 65 Jahre. Burgenlandische Heimatblätter, 1971. Jg. 33. Nr. 4.
- Gortvay György, Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- Gyóry Tibor: Semmelweis Ignác családfája. Budapesti Orvosi Újság, 1906. 23. szám melléklete.
- Horváth Jenő: A 250 éves Budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Gimnázium, 1687-1937. Sárkány Nyomda, Budapest, 1937.
- Kapronczay Károly: Egy legenda nyomán: a zirci Semmelweisek. Orvostörténeti Közlemények. 2002. 178-181. 203-206.
- Silló-Seidl György: Die Wahrheit über Semmelweis. Ariston Verlag, Genf, 1978.
- Szalai Béla: A Semmelweis-család származási táblázata. In: Gortvay György, Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- Waldheim, Fritz Schürer, von: Ignaz Semmelweis: sein Leben und Wirken. Hartleben, Vienna, 1905.